

Nederlands, op zondag houden ze zich ver van het Woord in de streektaal.

Dr. H. Scholtmeijer is coördinator van de Stichting Grensoverschrijdende Streektaalen.

Noten

1. Het gaat om de vragen 44 t/m 50 van vragenlijst D.74.
2. Dr. A. Weijnen, *Wezen en waarde van het dialect*, Zutphen 1948, p. 47.
3. Incidentele gevallen van kerkdiensten in het dialect boven de grote rivieren gaan in de tijd verder terug dan de dialectrenaissance. De oudste vermelding die ik heb kunnen vinden, is van begin jaren vijftig.
4. J.J. Cremer, *Betuwsche novellen*, Haarlem: Erven Loosjes 1856; en *Eerste Overbetuwsche novellen: een reisgezelschap*, Leiden: Van Santen 1877.
5. Dat wil zeggen: teksten die voor een publieke voordracht of uitvoering bestemd zijn. In de intimiteit van het persoonlijke gebed wordt door orthodoxe gelovigen vaak wél weer dialect gebruikt.

Twente

Bijbelvertalen in Twente

Prof. dr. Anne van der Meiden

Na veertig jaar ervaring in Twentse dialectdiensten ben ik in 1992 begonnen met de systematische vertaling van het Nieuwe Testament. Om er een structuur aan te geven werd in 1994 een Stichting Twentse Bijbelvertaling opgericht en een leeskring gevormd van acht dialectologen en theologen, vrijwel allen uit het Twentse taalgebied.

Wij hebben 30 proefstukken van de vertaling gepubliceerd op 30 zaterdagen in het dagblad *Tubantia* en de dag er na dezelfde stukken voorgelezen voor Radio Oost. Daarop kwam veel reactie binnen (ca. 1000 brieven in totaal) met belangrijke aanwijzingen voor alternatieve vertalingen. In 1996 verschenen de Evangelieën en de Handelingen en in 1998 de rest van het Nieuwe Testament. In april 2001 zal het eerste deel van het Oude Testament verschijnen, met *Genesis, Exodus, Ruth, 1 en 2 Samuël, Ester, Prediker* en *Jona*. Inmiddels is een begin gemaakt met de vertaling van de *Psalmen*.

'Middeltwents'

Wij vertalen uit de grondtalen en houden ons in hoge mate aan de vertaalregels van het NBG. Onze sterkste bronnen zijn echter niet de Nederlandse vertalingen, maar de *Friese vertaling*, de beschikbare gedeelten van de vertaling van de Groningers, de Achterhoekers en de complete *Platduutse bijbel*. Het Twents beschikt over enkele woordenboeken en langzamerhand over een redelijk uitgedijde productie van proza en poëzie. Zoals alle streektaalen hebben we geen schrijf- en leesstrategie, we misten eenheidsspelling (die er nu wel is). We beschikken over een grote diversiteit aan spreekvarianten, maar we hebben geprobeerd een soort 'Middeltwents' aan te houden dat door de ongeveer 400.000 allochtone Twentenaren wordt verstaan en door nog eens

prof. dr. A. van der Meiden: *We dienen de Heer in pluriforme taal*
foto: Sandra Haverman

ongeveer een half miljoen mensen gemakkelijk gevolgd kan worden. Het Twents is een variant binnen de grote groep van nedersaksische dialecten, die als minderheidstaal in 1995 erkend zijn door de Nederlandse overheid op grond van het Europees Handvest voor de minderheidstalen in de Europese gemeenschap.

De ontvangst van de vertaling van het Nieuwe Testament stemt tot tevredenheid. Er zijn nu ruim 5.000 exemplaren verkocht. De Bijbel wordt gebruikt in Twentse diensten, ongeveer 20 per jaar, vaak in oecumenisch verband. De bijbel wordt ook in trouwdiensten en rouwdiensten gebruikt en in sommige gemeenten vindt in de Nederlandstalige diensten één van de schriftlezings plaats in het Twents.

Werkwijze

De vertaling wordt door één persoon voorbereid en door een lezersgroep becommentarieerd. Om knelpunten op te lossen worden regelmatig bijeenkomsten georganiseerd voor de deskundige meelezers om knopen door te hakken. De uitgave wordt door de provinciale overheid en door specifieke fondsen en door bijdragen uit het bedrijfsleven mogelijk gemaakt.

Scharnierwoorden

De twee scharnierwoorden (*gehengen*) waar de vertaling aan opgehangen is, zijn communicatie en enculturatie. Ik noem de vijf belangrijke facetten. Ten eerste: onder communicatie verstaan we in dit verband de vergemeenschappelijking van de boodschap, dus de overdracht van wat eens overgedragen is aan en door de bijbelschrijvers. Theologie is de reflectie op de schriftelijke en mondelinge neerslag van communicatie, nl. op wat mensen menen te hebben gehoord en gezien, beleefd en ondergaan, openbaring noemen of 'aanraking'. Wat hen geraakt heeft, willen zij verder vertellen. Het christendom is in hoge mate een vertaalbeweging.

Een complicatie lijkt dat wij in de streektaal geen 'heilige' taal kennen, geen geconsacreerde of sacrale laag, zoals het Nederlands die kent via *Statenvertaling*, Nadere Reformatie en (vermoeden we) Zeeuwse, piëtistische gemoedelijkheid die zich in het strottenhoofd van de dominees uit mijn jeugd nestelde. Het Twents kent geen 'kerstboom der heiligheid', ook geen attributies door de toepassing van galm en zalf. Om die reden heeft het ook geen woorden die tevens 'zaken' aanduiden, zoals Van de Ketterij het zo prachtig beschreven heeft in zijn proefschrift *De weg in woorden. Over de tale Kanaäns*.¹ In die taal zijn woorden tot 'stukken' of 'zaken' verheven. Je kon moeilijk in die kringen spreken over

rechtvaardiging, zonder erbij te bedenken dat dit een door Gods volk ervaren deel van het proces van de heilsweg was. Een mens die het Woord in de mond neemt als bezit, heeft deel aan die zaak.

De communicatie in het Twents en in de andere streektalen verloopt via de tweede taallaag: die van de normale communicatie in het burgerlijk verkeer. In die taal kun je de krant schrijven, een lezing houden en in een raadsvergadering communiceren. Een derde laag, het echte 'plat', wordt in de vertaling uiteraard gemeden.

Dichtbij de grondtaal

Wij onderkennen dat het Saksische taal-eigen afwijkt van het Nederlands, in die zin, dat niet alleen de woordenschat in diverse opzichten een andere is (niet minder of meer) en dat de zeggingskracht en de intonatie, dus de non-verbale attributie van de woorden, een eigensoortige lading heeft. We blijven zo dicht mogelijk bij de grondtaal, vinden soms andere equivalenten dan het Nederlands en hebben een redelijk grote vrijheid in de vertaling van een traditioneel religieuze terminologie of een taal met een aureool van onvervangbaarheid, betrouwbaarheid en rechtzinnigheid.²

We zuchten niet onder verzoening (*deurdoon, anlieken*), gerechtigheid (*recht doon, to do*), genade (soms: *good wean*) of het beladen begrip 'zonde' (*misstappen, verkeerde dinge doon*). De nogal eens gehoorde eis dat de bijbelvertaling geen verandering mag aanbrengen in het geheel van kerkelijk en confessioneel geconsacreeerde termen, is bij ons uiteraard aan dovemansoren gezegd, want er is helemaal geen traditie in die richting. Wij deinzen er niet voor terug 'Weest gegroet Maria' te vertalen met 'weast walgemoed Maria' of zelfs 'Goeindag Maria'. Wij vertalen wel ten behoeve van onder andere de kerk, maar niet alleen voor die kerk. Er komen opvallend veel rand- en buitenkerkelijken in de Twentse diensten, vanwege de directe communicatie met wat men vroeger Hollands, deftig en plechtig beschouwde.

Wij vechten niet zo zeer over het mannelijk karakter van de Godsnaam; wij gebruiken het persoonlijk voornaamwoord HEE ('Hij'). In het Saksische taalgebied (en ook elders) wordt het onderscheid tussen mannelijk en vrouwelijk niet zo scherp aangevoeld: 'oons Marie hef z'n liefzeerte, hee is der met noar 'n okter west.'

Profaan

Soms loert de verleiding tot profanisering: als Saul de grot in moet (1 Samuël 24) om zijn behoefte te doen en de oude vertaling zegt zo fraai dat hij 'zijn voeten moest bedekken', kun je in Twente makkelijk zeggen

dat hij 'oet de bokse mos'. Dat lijkt plat, het is het niet. Het is 'gewoon'. Soms ook is de overplaatsing van de cultuur verleidelijk: 'Jezus liep door het korenveld', wordt dan: 'Jezus gengelden oawer 'n es'. Dat hebben we niet gedaan. Het is geworden: 'Jezus kuierden deur 't korenveald', want kuieren is lopen en praten ineen.

Geen Latijn

We wonen in een streek, waar de weerstand tegen de kerktaal, het Latijn, in de late Middeleeuwen een duidelijke vorm heeft gekregen. Ik doel op de beweging die wij met de naam 'Moderne Devotie' aanduiden. In de Hanzestreek met name, waar het Middelneder-duits de voertaal was, wendde men zich op het platteland, maar ook in de Hanzesteden, af van het deftige gebruik van het Latijn en preekte in de streektaal. Van Zerbold van Zutphen (ca. 1375) is bekend dat hij een vijftiental voordelen heeft opgesomd van het preken in de streektaal boven het preken in het Latijn, zoals de laagdrempeligheid, de vermenselijking van de priester, het dichteren aan het hart komen, de uitdeling aan de armen van het heil. In 1390 beschikte die contreien al over een vertaling van het Nieuwe Testament in het Middelneder-duits, van de Windesheimer monnik Johannes Schutken.

Vertrouwd

Wanneer we de term 'vleeswording' gebruiken voor de bijbelvertaling, om aan te geven dat het christendom als vertaalbeweging niet eerder rust of een ieder moet het in zijn moedertaal horen, dan bedoelen we dat het 'eigene' van de taal opgenomen wordt in de bloedsomloop. De Bijbel wordt voor velen van externe plechtig geschrift tot een woord dat aan de botten komt, 'dat achter 't veske kik'. Wij zijn daarbij trouw aan de zeven uitspraken in *Handelingen*, dat de boodschap in een *glossa* werd verteld, maar in een *dialektos* werd gehoord. Het is jammer dat de Nieuwe Bijbelvertaling in deze gevallen toch telkens weer 'taal' gebruikt en daarmee het communicatieve element weghaalt. Ieder hoort het via zijn eigen *quilt* apparaat, zijn patchwork-systeem. De Bijbel is niet Gods Woord, want daaraan hoeft men geen boodschap te hebben (letterlijk). De Bijbel 'wordt' een woord van God, als ze ons aanspreekt in de eerst aangeleerde, vertrouwde moedertaal.

Kerstening en enculturatie

Trekken we de lijn van de communicatie door naar de term 'vertaalbeweging' van het christelijk geloof, dan spreken we over de enculturatie van de boodschap. Zonder enculturatie, dus enting op bestaande religieuze grondlagen, is communicatief-strategische

verkondiging niet mogelijk. In de discussie die Ype Schaaf, Hinne Wagenaar en ondergetekende zijn aangegaan,³ wordt getracht duidelijk te maken dat de communicatie van het evangelie alleen slaagt, indien de enculturatie bewust wordt nagestreefd. Met name Afrikaanse theologen als Kwame Bediako en Lamin Sanneh⁴ hebben de westerse missiologie duidelijk gemaakt, dat de 'zendings- en missie' technieken van de negentiende eeuw een kloof hebben aangebracht tussen het oude volksgeloof en het nieuwe christendom. God was er al, zeggen theologen als Bediako, vóór de zending kwam. Jezus is alleen belangrijk als aanvulling en aanscherping van wat al reeds lang geloofd werd, stelt Sanneh.

Invloed en vervreemding

Wij hebben in het boekje aangegeven dat vergelijkbare processen plaatsvonden in Friesland en Saksenland, in de achtste en negende eeuw. Uit de 'overwalsing' van het nieuwe geloof ontstond de vervreemding. De interessante vraag is nu, of de streektaalvertaling een oproepinstrument is om de bewustwording van het 'oude eigene' via het horen te versterken. Met andere woorden: zit in de nedersaksische taalschat een element dat aansluit bij de onderliggende laag van het half-gekerstende geloof van de Saksen bijvoorbeeld.

Volgens dr. W. Balke in zijn artikel 'Geloof en religie bij de Saksen',⁵ ca. 1995, is die kerstening inderdaad niet geheel of helemaal niet gelukt, omdat de nieuwe religie in de achtste eeuw met gezag en macht door 'vreemden' is geplant. Maar de veerkrachtige ondergrond van volksgeloof en volksaard is nooit echt geperforeerd. Dat sluit aan bij de beweringen van dr. J. Waterink.⁶ Hij geeft een uitvoerige beschrijving van die nog onverminderde kracht van streekgebonden geloofsaccenten. Over het onderwerp moet nog veel studie worden verricht, maar de vertalers herkennen er iets van. Door de gesacraliseerde termen om te zetten in omgangstaal, daalt de inhoud af naar het niveau van het begrijpelijke: 'het is volbracht', werkt niet, 't is doan' wel. 'De uitnemendste of de beste van die is de liefde' (1 Korinte 13) wordt dan ook: 'de leefde geet der met strieken.' Enculturatie is indalen in de oude culturen, vertalen van boven naar beneden.

Feest

Het grote feest van de streektaalvertalingen is het Pinksterfeest. Het Pinksterfeest, zegt Ype Schaaf, is het grote teken geweest van de heilbrengende mogelijkheden van de moedertaal. Die bevrijdt van taalstigmata, van aangekoekte theologische ballast in de bijbeltaal en behoedt

ons allen voor exclusiviteit. We dienen de Heer in pluriforme gestalten, ook van de taal, zoals Jezus het deed, in het Aramees, het Hebreeuws en wellicht in het Koine.

Prof. dr. A. van der Meiden is theoloog, communicatiespecialist en bijbelvertaler.

Beknorte literatuurlijst

1. C. van de Ketterij, *De weg in woorden: een systematische beschrijving van piëtistisch woordgebruik na 1900*, Assen: Van Gorcum [etc.] 1972.
2. Zie het artikel van dr. L. Wierenga, 'Het vertalen van "bijbels-theologische termen"', in: ds. K.G. Pieterman (red.), *Elementen van bijbelvertalen*, Haarlem: Nederlands Bijbelgenootschap, 1992.
3. A. van der Meiden, Y. Schaaf en H. Wagenaar, *In eigen teology? Afrikaanse fragen yn it Frysk en yn it Saksysk*, Ljouwert: Kristlik Fryske FolksBibleteek 1999.
4. Zie onder meer: Kwame Bediako, *Jezus in de cultuur van Afrika*, Kampen: Kok 1999.
5. Lamin Sanneh, *Het evangelie is niet los verkrijgbaar: het christendom als inculturatiebeweging*, Kampen: Kok 1996.
6. J. Waterink (red.), *Bij ons, in 't land der Saksers: studies, schetsen en verzen uit Saksisch Nederland*, Utrecht: Ruijs 1925.